

ธรรมชาติมนุษย์กับมุมมองเชิงพื้นที่*

Human Nature and Spatial Perspective

นราธร สายเส่ง (Naratorn Saiseng)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ถึงมิติของพื้นที่-ถิ่นที่ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์ อันเกิดจากข้อคำถามพื้นฐานที่ว่ามนุษย์สามารถทำความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ ได้ทุกอย่างแต่เหตุใดมนุษย์จึงไม่สามารถทำความเข้าใจต่อพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่ได้อย่างถ่องแท้? จากความต้องการหาคำตอบต่อข้อคำถามดังกล่าว จึงได้หันกลับมาตรวจสอบ/ทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นถึงพื้นฐานวิธีคิด พฤติกรรม และการแสดงออกของมนุษย์ ผ่านแนวคิดภูมิศาสตร์มนุษย์นิยมการผลิตสร้างความหมายของพื้นที่ (production of space) ของ Henri Lefebvre อันเกิดจากความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ 3 แบบ คือ 1) พื้นที่ทางกายภาพ (physical space) 2) พื้นที่ทางความคิด (mental space) และ 3) พื้นที่ทางสังคม (social space) ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ปรากฏออกมาใน 3 ลักษณะ คือ 1) การสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ (representations of space) เกิดจากการใช้ระบบสัญลักษณ์ เพื่อเป็นกลไกในการทำให้สังคมเกิดความเชื่อ หรือมีความคิดต่อสิ่งนั้นไปในรูปแบบที่ต้องการ 2) ปฏิบัติการทางพื้นที่ (spatial practices) เกิดจากการที่มนุษย์มีการผสมผสานสังคมเข้ากับพื้นที่ที่อยู่อาศัยจริง (lived space) ผ่านการรับรู้ หรือถูกครอบงำจากการสร้างภูมิทัศน์ และ 3) พื้นที่ของความเป็นตัวแทน (representational space) เกิดจากการแปลงรูปพื้นที่ในการดำรงชีวิตผ่านระบบสัญลักษณ์ พื้นที่ของความเป็นตัวแทนนี้สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างแท้จริง การทำความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์จึงดำเนินอยู่ภายใต้บริบทของเวลาในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ ที่เป็นตัวกำหนดการรับรู้ และการแสดงออกของมนุษย์

คำสำคัญ: พื้นที่-ถิ่นที่, ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่, ธรรมชาติมนุษย์

* บทความนี้ต้องการนำเสนอธรรมชาติของมนุษย์ผ่านมุมมองเชิงพื้นที่

This article introduces human nature through spatial perspective

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

E-mail: naratorn.saiseng@gmail.com

Instructor of Social Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Bansomdejchaopraya

Rajabhat University

Abstract

This article aims at analyzing the concept of space – place in relation to human nature, which is brought forth from the fundamental question of why human beings fail to understand the space where they themselves occupy, given that they are able to understand everything else. In an attempt to answer such a question, I turn to examine / try to make out, the bases of the human thinking methods, behaviors, and expressions, through the humanistic geographical approach to the production of space as theorized by Henri Lefebvre, which postulates that there are three spatial relations: (1) Physical space; (2) Mental space; and (3) Social space. The three interact in three different ways: (1) Representations of space, which involves the use of symbolism as a mechanism to bring about what societies believe or think about something in the ways they want; (2) Spatial practices, which are brought about by human beings integrating socially into the lived space through perception of, or the domination by landscape; and (3) Representational space, which is brought about by the spatial transformation of living through symbolism. This representational space reflects the true living and livelihood of human beings. The understanding of human nature is therefore determined by the temporal context in the form of spatial relations, which in turn determines human perceptions and social expressions.

Keywords: Space-Place, Spatial Relationship, Human Nature

บทนำ

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ สถานที่ ในฐานะถิ่นที่อยู่ของมนุษย์เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากในหลายครั้งมีคำกล่าวชวนคิดขึ้นมาว่า มนุษย์สามารถทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง แต่มนุษย์ไม่เคยเข้าใจตนเอง และไม่เคยเข้าใจพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่อย่างถ่องแท้ ซึ่งทำให้ผู้เขียนได้ทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น และจุดประกายให้เขียนบทความนี้ขึ้น บทความนี้ต้องการให้มนุษย์ย้อนมองพื้นที่ พร้อมทั้งตั้งคำถามขึ้นพื้นฐานที่สุดจากมุมมองภูมิศาสตร์มนุษย์นิยามว่า พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างไร มนุษย์มีมุมมองต่อพื้นที่และแสดงออกต่อพื้นที่อย่างไร ซึ่งจะนำเสนอให้เห็นถึงมโนทัศน์ของพื้นที่และถิ่นที่ (concept of space and place) ที่ยึดโยงกับมนุษย์ผ่านปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)

มโนทัศน์ของ พื้นที่-ถิ่นที่

การรับรู้เชิงพื้นที่ของมนุษย์นั้น ตามความเข้าใจของคนทั่วไป พื้นที่ เปรียบเสมือน กรรรม หรือ ฉากของการกระทำ หากมองลึกลงไป พื้นที่ มีความหมายที่ครอบคลุมและกว้างกว่านั้น พื้นที่ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นรูปธรรมที่สังเกตเห็นได้เท่านั้นแต่ยังมีพื้นที่เชิงนามธรรมซ้อนทับอยู่อีกต่อหนึ่ง ฉะนั้นพื้นที่จึงถือว่าเป็นประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน พื้นที่อาจอยู่ในฐานะที่เป็นธรรมชาติ ฐานะที่เป็นโครงสร้าง ฐานะที่เป็น

วัฒนธรรม หรืออยู่ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ก็ได้ แต่ถึงอย่างนั้นเพื่อสร้างความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน สำหรับข้อเขียนนี้ ผู้เขียนขอยกแนวคิดของ Lefebvre (1991) ที่ได้ศึกษาถึงการผลิตสร้างความหมายของพื้นที่ (production of space) และได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 หน่วยดังนี้ หน่วยแรกคือ พื้นที่ทางกายภาพ (physical space) หมายถึง พื้นที่เชิงรูปธรรม รับรู้ มองเห็น สังเกตได้ด้วยตา และสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้ง และสัมผัสได้ หน่วยที่สองคือ พื้นที่ทางความคิด (mental space) หมายถึง พื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการนึกคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติภายใน และแสดงออกไปสู่พื้นที่ทางกายภาพ และหน่วยที่สามคือ พื้นที่ทางสังคม (social space) หมายถึง พื้นที่ที่ประกอบสร้างขึ้นมาระหว่างพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่ทางความคิด เป็นพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์ เพื่อสร้างตัวตน ประสบการณ์ร่วม และความหมาย ซึ่งความเกี่ยวข้องของ 3 หน่วยพื้นที่นี้เรียกว่าเป็น ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ (spatial relationship) ที่ซ่อนความหมาย อำนาจ และนัยยะแฝงอยู่

ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่นั้นถูกผูกโยงติดกับมนุษย์ ที่ซึ่งมีการปฏิสัมพันธ์ เลื่อนไหล เปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่จะเกิดขึ้นใน 3 แบบ แบบแรกเรียกว่า การสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ (representations of space) เกิดจากการใช้ระบบสัญลักษณ์ เพื่อเป็นกลไก หรือการครอบงำสังคมให้เกิดความเชื่อ หรือความคิดต่อสิ่งนั้นไปในรูปแบบที่ต้องการ ในบางกรณีเราอาจเรียกการสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ว่าเป็น พื้นที่แบบมโนทัศน์ (conceptualized space) เช่น การสร้างวาทกรรมให้กับพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนต้องหวงแหนช่วยกันดูแล การสร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกร่วมถึงความเป็นมา (sense of history) เพื่อสร้างสำนึกของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นต้น แบบที่สองเรียกว่า ปฏิบัติการทางพื้นที่ (spatial practices) เกิดจากการที่มนุษย์มีการผสมผสานสังคมเข้ากับพื้นที่ที่อยู่อาศัยจริง (lived space) ผ่านการรับรู้และถูกครอบงำจากการสร้างภูมิทัศน์ เช่น การใช้พื้นที่ส่วนตัวกับการใช้พื้นที่สาธารณะ การบังคับใช้ผังเมืองเพื่อจำกัดกิจกรรมการใช้ที่ดินตามประเภทที่ได้กำหนดไว้ เป็นต้น และแบบที่สามเรียกว่า พื้นที่ของความเป็นตัวแทน (representational space) เกิดจากการแปลงรูปพื้นที่ในการดำรงชีวิตผ่านระบบสัญลักษณ์ พื้นที่ของความเป็นตัวแทนนี้สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้นจริง ๆ พื้นที่นี้จึงเต็มไปด้วยความหมาย และการประกอบสร้างของประสบการณ์ ทั้งนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมในแต่ละช่วงเวลา (Lefebvre, 1991: 38-39)

คงไม่ใช่เรื่องแปลกที่การรับรู้ของมนุษย์เกี่ยวกับพื้นที่ที่ถูกสร้าง/ถูกบิดเบือนให้มีความแตกต่างหรือถูกประดิษฐ์ตกแต่งตามยุคสมัย หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เกิดจากการแยกส่วนระหว่างตัวของมนุษย์กับพื้นที่ หมายความว่า ก่อนการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ หรือก่อนการใช้คำว่าโลกาภิวัตน์ (globalization) นั้น มนุษย์เข้าใจโลก เข้าใจพื้นที่ในมิติที่ไม่กว้างมากนัก เนื่องจากอุปสรรคของระยะทางและเวลา ฉะนั้นการเรียนรู้ของมนุษย์จึงอยู่ในลักษณะของการรับรู้ผ่านร่างกาย เป็นการรับรู้ที่แนบแน่นและเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ระหว่างพื้นที่กับร่างกาย และเป็นปฏิสัมพันธ์แบบตรงไปตรงมา แต่เมื่อโลกถูกเชื่อมโยงและเกิดการบีบอัดด้านเวลา-พื้นที่ (time-space compression) ทำให้ข้อจำกัดดังกล่าวถูกลดทอนและหายไปเกือบทั้งหมด ประหนึ่งว่าโลกใบเล็กลง มนุษย์จึงเกิดมิติใหม่ของการรับรู้ที่ซับซ้อนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน (เห็นในพื้นที่ที่ไม่เคยเห็น รู้สึกในพื้นที่ที่ไม่เคยไป) แต่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ร่างกายในการรับรู้ เรียนรู้น้อยลง โดยปรับเปลี่ยนมาอยู่ในระบบการเรียนรู้แบบสมัยใหม่ (การลดรูปของปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับมนุษย์ในขั้นปฐมภูมิ ให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ หรือภาพ

แทน ที่ต้องอาศัยการเรียนรู้และตีความจากสมอง) ดังนั้นความทันสมัย (modernity) ที่มนุษย์โยหยาจึงเป็นเพียงวาทกรรมหนึ่งที่ยพยายามทำให้มนุษย์ต้องปรับตัวให้ “ทัน” กับเวลาที่ล่วงไปอยู่ตลอดเวลา เมื่อพินิจดูแล้วความทันสมัยจึงเป็นการทำให้มนุษย์กับพื้นที่แยกส่วนออกจากกัน (separating) ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีปัญหา พื้นที่กับมนุษย์มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น (มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) ความทันสมัยส่งผลให้มนุษย์มีวิถีคิดและวิธีการจัดการแบบปฏิฐานนิยมที่เพิกเฉยต่อความละเอียดอ่อน และละเลยต่อความเป็นมนุษย์ มองวิธีการจัดการต่าง ๆ เสมือนวัตถุที่สามารถจับวาง เปลี่ยนแปลงได้อย่างอิสระ แต่แนวคิดหลังสมัยใหม่ (post modernism) ได้ย้อนแย้งถึงความอ่อนแอของการรับรู้พื้นที่แบบสมัยใหม่ (วิธีวิทยาศาสตร์ที่อาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ไม่สามารถทำให้เข้าใจความเป็นมนุษย์ได้อย่างถ่องแท้) จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และพุ่งเข้าสู่กระแสการหักเหทางวัฒนธรรม (cultural turn) ทั้งนี้ได้พัฒนาเป็นแนวคิดที่เพ่งมองถึงการแสดง (performance studies) ที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่งที่มีชีวิต/ถูกลดรูปให้เหลือเพียงลักษณะทางกายภาพ กลับมามีชีวิต มีความเป็นมนุษย์อีกครั้ง

การรับรู้เกี่ยวกับพื้นที่ที่ตื้นเขินจะต้องนำพาร่างกาย เข้าไปสัมผัส สร้างอารมณ์ความรู้สึก และมีประสบการณ์ผสานเป็นเนื้อเดียวกัน และแปรเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นถิ่นที่ (Thrift, 1997) ซึ่งในส่วนต่อไปนี้ผู้เขียนขอแนะนำเข้าสู่แนวคิดเรื่องถิ่นที่และสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) ซึ่งจะนำไปวิเคราะห์ถึงวิถีคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ต่อไป ถิ่นที่ (place) มีความเกี่ยวข้องกับการคิดแบบสัมพันธ์เชื่อมโยง (relation thinking) นำไปสู่การสร้างความหมาย และคุณค่า ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่เหล่านั้น (ชยา วรธนะภูติ, 2557, น. 45) ซึ่งถ้ากล่าวให้เห็นภาพโดยชัดเจนในมุมมองนี้ “พื้นที่” จะปราศจากอารมณ์ ความรู้สึก อยู่ในลักษณะของการตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ “ถิ่นที่” เป็นการนำตัวเราเข้าไปสัมผัส กับพื้นที่ สถานที่เหล่านั้น ทำให้เกิดการประสานเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ เกิดอารมณ์ ความรู้สึก ความหมาย นำไปสู่คุณค่าและประสบการณ์ ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่มนุษย์ให้คุณค่ากับพื้นที่ จะกลายเป็นถิ่นที่มีเจ้าของพื้นที่ สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวคิดนี้คือการเปลี่ยนจากพื้นที่เป็นถิ่นที่ ความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคล และบริบทที่ต่างกัน ได้สร้างความรู้สึกลงถึงการเป็นคนใน (insider) หรืออาจผลักให้กลายเป็นคนนอก (outsider) ได้ แต่กระบวนการกลายเป็นถิ่นที่นั้นมักเกิดจากความผูกพัน หรือมีความรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมา ถิ่นที่ เป็นแหล่งสะสมของประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นตามระยะเวลา ประสบการณ์ที่ว่านี้มีได้แผ่ขยายออกในทางราบ แต่เป็นการซ้อนทับกลับไปกลับมาตลอดเวลา

การรับรู้ของมนุษย์กับพื้นที่

เมื่อทำความเข้าใจถึงมโนทัศน์พื้นที่-ถิ่นที่แล้ว ลำดับต่อมาคือการทำทำความเข้าใจ การรับรู้ของมนุษย์ว่าหมายถึงอะไร และแสดงออกมาอย่างไร ซึ่งการรับรู้ (perception) หมายถึง การแปลความหมายจากการสัมผัส กระบวนการของการรับรู้จะเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้า (stimulus) ที่ทำให้เกิดการรับรู้ เช่น เหตุการณ์ สถานการณ์ หรือสิ่งแวดล้อมรอบข้าง โดยไปกระทบหรือเกิดความรู้สึกผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 (sense organs) ทั้งนี้สมองจะมีการจดจำ (memory) และบันทึกเป็นประสบการณ์จากสิ่งเร้าที่ได้สัมผัส จากนั้นจะแปลความหมายของสิ่งที่ได้สัมผัส พร้อมทั้งประมวลผลกับความทรงจำเดิม เกิดเป็นการเรียนรู้ (learning) และนำไปสู่การตัดสินใจ (decision making) หรือการแสดงออกทางพฤติกรรมอะไรบางอย่าง ทั้งนี้พฤติกรรมสามารถสะท้อนออกมาได้ 2

รูปแบบคือ แบบพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ (overt behavior) และแบบพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ (covert behavior) (สิทธิโชค วรานุสันติกุล, 2547: 84-85)

ทั้งนี้หากเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และเวลา (กาล และ เทชะ) มนุษย์มีการรับรู้เชิงพื้นที่ที่แตกต่างออกไปตามแต่ละช่วงเวลา ความหมาย คุณค่า ถูกเปลี่ยนแปลง และเขียนซ้ำ อาจจะมีอยู่ในลักษณะเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปสู่คุณค่าและความหมายแบบใหม่ ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ เช่น พื้นที่หวงห้ามที่ถูกตรึงไว้เพื่อความเป็นส่วนตัวเมื่อเวลาผ่านไปกลับถูกเปลี่ยนแปลงให้สามารถเข้าถึงและกลายเป็นสาธารณะได้ หรือในกรณีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้บริบททางศาสนาที่มนุษย์ถูกทำให้เชื่อและไม่สงสัยถึงการเข้าถึงพื้นที่เหล่านั้นในอดีต แต่เมื่อเวลาผ่านไป (ปัจจุบัน) มนุษย์ได้เปิดโลกทัศน์ (ผลจากโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีสมัยใหม่) และเริ่มตรวจสอบการรับรู้ต่อความเชื่อในพื้นที่เหล่านั้น เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายและคุณค่า ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตรวจสอบถึงการรับรู้เชิงพื้นที่เปรียบเทียบกับอดีต ปัจจุบัน และมองไปสู่อนาคต จะเห็นว่ามนุษย์รับรู้และบันทึกเป็นประสบการณ์ขึ้นพร้อมส่งต่อตามแต่ละยุคสมัย บนมิติสัมพันธ์ทางพื้นที่

อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้เขียนเห็นถึงสัจธรรมของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์มีการรับรู้และส่งผ่านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประสบการณ์ต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้ถึงการดำรงอยู่อย่างมีอารยธรรม (มองผ่านวาทกรรมที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ซึ่งในความจริงแล้วมนุษย์ก็มีได้ต่างจากสัตว์ทั่วไปเมื่อมองผ่านเลนส์เชิงนิเวศวิทยา) แต่บางครั้งก็เป็นเรื่องที่น่าขันว่า มนุษย์เรียนรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นมาในอดีต เพื่อนำมาเป็นพื้นฐาน แก้ไข/ปรับปรุงการดำเนินชีวิตให้ปกติสุข แต่ในความเป็นจริง มนุษย์มิได้เป็นเช่นนั้น ถึงแม้มนุษย์จะรับรู้และเรียนรู้อดีต แต่ก็มิได้หมายความว่าท่านำอดีตมาเป็นพื้นฐานเพื่อใช้ในปัจจุบัน และส่งต่อผ่านไปในอนาคต แต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ความปรารถนา และบริบทสังคม ณ ขณะนั้น (ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วแต่เป็นผลมาจากธรรมชาติของมนุษย์)

พื้นที่เสมือนกับความสัมพันธ์เชิงพื้นที่

โลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เทคโนโลยีสมัยใหม่พัฒนาอย่างก้าวกระโดด พลิกโฉมโลกไปสู่การรับรู้ที่ต่างไปจากเดิม การเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมมนุษย์อย่างฉับพลัน ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มนุษย์ที่ถือว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่ปรับตัวเก่งที่สุดในโลก ยังสามารถก้าวทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ จากนิยายวิทยาศาสตร์ของมนุษย์ที่เขียนถึงการบินได้ การเดินทางออกสำรวจอวกาศนอกโลก การติดต่อสื่อสารข้ามพื้นที่ ฯลฯ ทำให้ช่วงหนึ่งมนุษย์รู้สึกกับผลผลิตเหล่านี้เพียงความเพ้อฝัน ความเป็นไปไม่ได้ก่อให้เกิดจินตนาการของมนุษย์ ผนวกกับความกดดันจากธรรมชาติที่บีบบังคับให้ต้องมีอะไรบางอย่างเพื่อจัดการกับความปรารถนาของมนุษย์ จึงเกิดเป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนการรับรู้ของมนุษย์ สิ่งที่เคยคิดว่าเป็นไปไม่ได้และสามารถเป็นไปได้จึงขยายพรมแดนการรับรู้ของมนุษย์ต่อไปว่าอะไรก็สามารถเป็นไปได้ทั้งนั้น เทคโนโลยีที่เป็นตัวแทนของความสมัยใหม่คือ คอมพิวเตอร์ ได้สร้างการรับรู้เชื่อมต่อกับชีวิตมนุษย์ เกิดเป็นโลกออนไลน์ โลกอินเทอร์เน็ต โลกของปริภูมิไซเบอร์ (cyberspace) หรืออาจเรียกว่าโลกเสมือนทำให้เกิดความสัมพันธ์บนพื้นที่ที่ซ้อนพื้นที่อีกต่อหนึ่ง

มนุษย์ในปัจจุบันอาจมิได้แสดงออกอย่างเปิดเผยในโลกปัจจุบัน พื้นที่ตัวตนบนตำแหน่งแห่งที่ที่อยู่ของมนุษย์แต่ละคนถูกรอรับไว้ซึ่ง วัฒนธรรม ธรรมเนียมปฏิบัติ ตามบริบทแต่ละสังคม สิ่งเหล่านี้กดทับ การแสดงออกของมนุษย์ เป็นกรอบหรือโซ่ตรวนที่บอกกล่าวว่า จะทำอะไรหรือแสดงความคิดเห็นอย่างไรที่แตกต่างจากความคิดของคนบนหนทางกระแสหลักไม่ได้ เพราะจะทำให้ตัวตนของเราถูกกีดกันและผลักไปอยู่ชายขอบ (กล่าวในบริบทของโลกที่ไม่มีความเท่าเทียมที่พยายามแสวงหาความเท่าเทียม = โลกปัจจุบัน) พื้นที่เสมือนบนเทคโนโลยีสมัยใหม่ (facebook, twitter, blogs, line) จึงเป็นพื้นที่ของการปลดปล่อยและสร้างตัวตนใหม่ให้กับมนุษย์ จากการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่เสมือนเหล่านี้ มักมีคณกลุ่มหนึ่งที่ใช้ชื่อจริงกับชื่อในสังคมออนไลน์ชื่อเดียวกัน และคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้ชื่อจริงกับชื่อบนโลกออนไลน์ต่างกันอาจจะเพื่อหลีกเลี่ยงอะไรบางอย่าง หรืออาจเป็นการสร้างพื้นที่เพื่อแสดงถึงตัวตนในสังคม ที่ซึ่งในพื้นที่จริงมิได้เป็นเช่นนั้น จนเกิดเป็นประเด็นถึงการไม่สามารถระบุตัวตนของคนที่อยู่ในโลกเสมือนนี้ได้ ทำให้มนุษย์ต้องสร้างกระบวนการตรวจสอบทางเทคนิคถึงเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่เพื่อสามารถยืนยันตัวตน จะเห็นว่าไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่แบบใด มนุษย์พยายามสร้างตัวตนขึ้นมา (อาจเป็นตัวตนจริง / ตัวตนเทียมก็ได้) แต่ถึงอย่างนั้นการอยู่ร่วมกันในพื้นที่ย่อมต้องมีฝ่ายกระทำและฝ่ายตรวจสอบอยู่เสมอ

พื้นที่เสมือนถือเป็นความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่ซับซ้อน อาจอยู่ในลักษณะความสัมพันธ์เชิงพื้นที่แบบความเป็นตัวแทน (representational space) ที่แปลงรูปพื้นที่การดำเนินชีวิตประจำวันไปสู่ระบบสัญลักษณ์ พื้นที่ของความเป็นตัวแทนในแง่ที่ผู้เขียนมองว่า พื้นที่เสมือนโลกออนไลน์ ได้เก็บข้อมูล ความคิด สิ่งโพสต์แชร์ของมนุษย์ลงสู่ระบบ สิ่งปรากฏส่วนใหญ่บนพื้นที่เสมือนอาจตีความและสะท้อนถึงตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์คนนั้นก็เป็นได้ แต่บางครั้งก็ไม่จริงเสมอไปเนื่องจากพื้นที่เสมือนอาจวางตัวตนที่แท้จริงและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมา จนเกิดการหลงเชื่อ พื้นที่เสมือนอาจอยู่ในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงพื้นที่แบบการสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ (representation of space) พื้นที่เสมือนเป็นเทคโนโลยีบนรูปแบบของระบบสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ถูกใช้เพื่อกลไกและครอบงำสังคมให้เชื่อ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสังเกตได้จากการเสพติดเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยนำพาตัวตน ความรู้สึก บนพื้นที่จริงผูกติดกับพื้นที่เสมือน ถ่ายเทผ่านกันและกัน และถูกรอรับจากกับดักทางสังคมตามบริบทแต่ละช่วงเวลา พื้นที่เสมือนถือเป็นอีกโลกหนึ่งที่ทรงอิทธิพลกับมนุษย์บนพื้นที่ในโลกปัจจุบันอย่างมาก เช่น พื้นที่เสมือนเป็นการสร้างภาพแทนการแสดงออกถึงเสรีภาพทางความคิดของมนุษย์ หรืออาจเป็นภาพแทนของการหลบซ่อน เป็นต้น

ความกังวลหนึ่งของผู้เขียนต่อพื้นที่เสมือน เปรียบได้กับความเป็นจริงเสมือน (virtual reality) (เสมือน = ไม่เหมือน) เพราะพื้นที่เสมือนเป็นผลผลิตของเทคโนโลยีที่ (ทันสมัย) ความรู้สึกที่เกิดขึ้นต่อพื้นที่เสมือนอาจเสมือนจริง ต่ำกว่าความจริง หรือเกินจริง แต่อาจไม่ได้มีอยู่จริง ทั้งนี้สามารถสังเกตได้จากปรากฏการณ์ที่มนุษย์เข้าถึงพื้นที่เสมือนอย่างมีความถี่ เช่น การใช้โทรศัพท์เพื่อเสพข่าวสาร การติดตามบล็อกที่สนใจ เป็นต้น ทำให้มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่นี้โดยมีอารมณ์ ความรู้สึกร่วมกับการใช้พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึก ภาษาที่ใช้ คลิปวิดีโอ หรือเสียงสนทนา ที่ปรากฏอยู่บนพื้นที่เสมือน อาจเป็นความจริงหรือถูกปรุงแต่งขึ้นมาเพื่อเป็นการสร้างภาพแทนอะไรบางอย่าง และกำหนดทิศทางของสังคมก็เป็นได้

มนุษย์กับมุมมองของนกและหอยทากต่อพื้นที่

เคยมีคำกล่าวว่า มนุษย์มีความสุขหรือดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขนั้นขึ้นอยู่กับมุมมอง บ้างก็กล่าวว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นผลมาจากมุมมอง หากมีมุมมองที่ดี/คิดบวก (positive thinking) พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็อยู่ในเชิงบวกด้วย แต่ถ้ามองที่ไม่ดี/คิดลบ (negative thinking) การแสดงออกทางพฤติกรรมจะปรากฏออกมาในเชิงลบเช่นกัน เช่นเดียวกับมุมมองที่หลากหลายของมนุษย์ต่อพื้นที่ มนุษย์มักไม่พอใจกับพื้นที่หรือถิ่นที่อยู่ของตนเอง และพยายามดัดแปลง เปลี่ยนแปลง จัดการพื้นที่เหล่านั้นให้เป็นไปตามความต้องการที่พึงปรารถนา ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่หน่วยเล็ก (พื้นที่ในชีวิตประจำวัน) ไปจนกระทั่งพื้นที่หน่วยใหญ่ (พื้นที่ทางสังคม/โลก) ซึ่งอาจมีการโต้แย้งถึงคำกล่าวดังกล่าว ถึงแม้จะมีกลุ่มที่เข้าใจธรรมชาติ (พื้นที่ที่ถือธรรมชาติเป็นตัวกำหนด พยายามอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างผาสุก และไม่ไปรบกวนสิ่งแวดล้อม แต่ผู้เขียนมองว่า การที่มนุษย์เกิดมาในโลกและอาศัยอยู่บนเปลือกโลก (crust) อยู่บนพื้นที่ทางกายภาพ ล้วนแล้วแต่ทำให้โลกและกายภาพโลกเปลี่ยนไปทั้งสิ้น การอ้างว่าไม่ได้ดัดแปลงหรือจัดการพื้นที่ จึงไม่ใช่สาระที่ถูกต้อง อย่างน้อยเราก็หลีกเลี่ยงการจัดการพื้นที่บนอาณาเขตที่ติดตัวมาไม่ได้อยู่แล้ว เช่น หากมีความแออัดของผู้คนในพื้นที่หนึ่ง ๆ ที่ตัวเราเข้าไปปะปนในพื้นที่นั้น อย่างน้อยที่สุดเราก็รู้สึกอึดอัดและพยายามเผยพฤติกรรมออกมาเพื่อแสดงถึงความไม่เป็นส่วนตัว ซึ่งการแสดงออกมา อาจผ่านสีหน้า ท่าทางหรือภาษากาย ทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างรับรู้และถอยห่างออกจากอาณาเขตส่วนตัวของเรา หรืออาจเป็นการนำพาตัวตนของเราเคลื่อนย้ายไปยังพื้นที่ที่สบายกว่า เป็นต้น นั่นก็หมายความว่า เราได้ทำให้พื้นที่เปลี่ยนแปลงเรียบร้อยแล้ว ที่กล่าวมานั้นต้องการชี้ให้เห็นและรับรู้ร่วมกันว่า มนุษย์ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่ และ/หรือ เป็นตัวการที่ทำให้พื้นที่เปลี่ยนแปลงไป

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิวัฒนาการของมนุษย์เปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาและสภาพแวดล้อม ความแหลมคมของสมองมนุษย์เป็นจุดต่างที่มนุษย์พยายามหยิบยกตนเองให้สูงขึ้นกว่าสัตว์อื่น มนุษย์สร้างนวัตกรรม เทคโนโลยี เป็นเครื่องมือ/ตัวช่วย เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง มุมมองของมนุษย์ต่อพื้นที่ในอดีต เนื่องด้วยมนุษย์มีได้มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย ไม่ได้ติดต่อสื่อสาร ไปมาหาสู่กันได้อย่างรวดเร็ว เช่นทุกวันนี้ ทำให้ทุกอย่างก้าวของการดำเนินชีวิตเปรียบเสมือนหอยทาก ที่มีการใช้ร่างกายสัมผัสกับธรรมชาติ ทำความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมรอบข้าง มิได้ตกเป็นทาสของเวลาในสถานะสมัยใหม่ เกิดเป็นประสบการณ์หมุนวน ซ้อนทับ เกิดความรู้สึกที่ประสานกันอย่างเข้าอกเข้าใจกับพื้นที่อย่างแนบแน่น มีการประเมินค่าและแปรเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นถิ่นที่ แต่เมื่อความเป็นสมัยใหม่เข้ามาเวลาถือเป็นหัวใจสำคัญของยุคสมัย ทุกสิ่งทุกอย่างต้องรวดเร็ว ฉับไว เช่น การไหลของข้อมูลข่าวสารจากพื้นที่หนึ่งไปอีกอีกโลกหนึ่ง หรือแม้แต่การเดินทาง มนุษย์ส่วนใหญ่มักเลือกการเดินทางที่ใช้ระยะเวลาสั้นที่สุดเพื่อไปถึงที่หมายได้อย่างรวดเร็ว สิ่งเหล่านี้เองทำให้มุมมองต่อพื้นที่ของมนุษย์ได้ถูกลดรูปและสร้างการรับรู้ใหม่อย่างอิสระเสรี ซึ่งการรับรู้ของมนุษย์ต่อพื้นที่แบบใหม่นี้ถือเป็นมุมมองการรับรู้พื้นที่แบบนก ที่มองพื้นที่เป็นฉากของการกระทำ ขาดการสัมผัสและเข้าใจต่อพื้นที่นั้นอย่างลึกซึ้ง เป็นเพียงการโฉบบิน ไม่มีความรู้สึก เพราะมิได้สัมผัสอย่างถึถ้วน ขอยกตัวอย่างเกี่ยวกับการเดินทาง ที่พอจะอธิบายและทำความเข้าใจถึงมุมมองมนุษย์ต่อพื้นที่แบบนกและหอยทากได้ หากต้องการไปศึกษาพื้นที่ธรรมชาติบนยอดภู โดยมี 2 เส้นทางให้เดินทาง เส้นทางแรกคือเส้นทางเท้า และเส้นทางที่สองคือเส้นทางรถยนต์ ถ้าเลือกเส้นทางเดินเท้าเปรียบได้กับมุมมองแบบหอยทาก แต่ถ้าหากเลือกเส้นทางรถยนต์เปรียบได้กับมุมมองแบบนก

การเดินทางโดยใช้เท้า ใช้ร่างกาย เข้าไปสัมผัส ทำให้เข้าใจถึงความเหนื่อย ความยากลำบาก รวมไปถึงมองเห็นรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ระหว่างการเดินทางด้วย แต่หากเดินทางด้วยรถยนต์เป็นการนำพาเราไปสู่เป้าหมายโดยปราศจากความรู้สึกถึงรายละเอียดรอบข้างของการเดินทาง มาถึงจุดนี้ผู้เขียนมิได้ต้องการชี้ชวนให้โยยหาอดีต หรือชักนำให้เปลี่ยนมุมมอง แต่อยากให้นุษย์ย้อนกลับมามองจุดเริ่มต้นและพิจารณาพิเคราะห์ ทำความเข้าใจถึงพื้นที่ ถิ่นที่ที่เราอยู่ให้มากขึ้น อย่างที่กล่าวไปข้างต้น มนุษย์เราไม่สามารถมองโลก (พื้นที่) ในมุมมองเดียวได้ หากแต่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงมุมมองตามบริบทและสถานการณ์ โลกาวัดนี้ได้เปลี่ยนแปลงโลก (เปลี่ยนแปลงทั้งพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางความคิด และพื้นที่ทางสังคม) สร้างมนุษย์ให้ตัดขาดจากพื้นที่ แยกส่วน ซึ่งส่วนใหญ่มักใช้มุมมองแบบนกต่อพื้นที่ เมื่อใดที่ย้อนคิดกลับมาสู่มุมมองแบบหอยทากต่อพื้นที่ ที่มีได้แยกส่วนกันระหว่างมนุษย์กับโลก (พื้นที่) เมื่อนั้นการตระหนักรู้เกี่ยวกับโลกและความหวงแหนพื้นที่ในฐานะที่เป็นถิ่นที่ก็จะเกิดขึ้น

ธรรมชาติของมนุษย์กับพื้นที่

มนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสลับซับซ้อน (มีสมองที่ใหญ่และมีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ) มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้กรอบทางวัฒนธรรมและสังคมที่ผลิตสร้างขึ้น ดังนั้นการรับรู้ การแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์จึงไม่ได้ถูกเผยแบบตรงไปตรงมา แต่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่และเวลาที่คอยกำกับอยู่ (space and time) ลักษณะการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคม พบว่า มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ความสัมพันธ์กันระหว่างปัจเจกบุคคลถือเป็นเรื่องสำคัญมาก อีกทั้งมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ดำรงอยู่ในระบบนิเวศโลก เป็นส่วนหนึ่งของระบบห่วงโซ่อาหาร ความฉลาดของมนุษย์คือการจดจำ เรียนรู้ และมีการถ่ายทอดซึ่งกันและกัน มนุษย์นั้นต้องการเข้าถึงทรัพยากรทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อการมีชีวิตรอด ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์พยายามสร้างความปลอดภัยและขยายขนาดสังคมจนเต็มพื้นที่ที่สามารถกระทำได้ (Nicolas, 2013) ลักษณะทั่วไปของมนุษย์ที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ มนุษย์มักมีการประกาศอาณาเขตครอบครอง (territoriality) ซึ่งเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่แสดงถึงความรักตัวกลัวตาย เป็นการสร้างความปลอดภัยให้กับตัวเอง การสร้างอาณาเขตครอบครองส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่แสดงออกผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น การล้อมรั้ว การปักป้าย หรือแม้กระทั่งการแผ่รังสีผ่านเทคโนโลยี เช่น กล้องวงจรปิด เป็นต้น หากอยู่ในลักษณะของการสร้างอาณาเขตครอบครองเชิงนามธรรม จะปรากฏผ่านความรู้สึกที่ไม่เป็นมิตร มีความระแวงระวัง ซึ่งสามารถส่งผ่านออกมาเป็นภาษากายได้ เช่น การกอดกันด้วยสายตา การขมวดคิ้ว หรือการชักสีหน้า เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงอาณาเขตครอบครองของมนุษย์สามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ในระดับแรกคือในระดับปฐมภูมิ เป็นระดับที่มนุษย์ผูกพันและต้องมีการป้องกันการเข้ามารุกรานของบุคคลภายนอกที่ไม่ต้องการสูงมาก (พื้นที่ส่วนตัว) ระดับที่สองคือ ระดับทุติยภูมิ เป็นระดับที่สามารถแบ่งปันและใช้พื้นที่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ หากได้รับอนุญาต เป็นพื้นที่ที่ตนเองถือกรรมสิทธิ์หรือจัดการกับพื้นที่นั้นได้บางส่วน (พื้นที่กึ่งส่วนตัว) และระดับที่สามคือ ระดับสาธารณะ เป็นระดับเปิดกว้าง มิได้ครอบครองแต่อยู่ในลักษณะของการเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่นั้น เป็นพื้นที่ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ไม่มีความเป็นส่วนตัวและถูกรุกรานได้ง่าย มนุษย์มักใช้ตนเองเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ ฉะนั้นการเดินทาง เคลื่อนที่ ตลอดจนการอพยพไปในพื้นที่ใด ๆ โดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางจะต้องได้รับการอนุญาตไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งเสียก่อน ทั้งนี้อาณาเขตครอบครองยังมีความสัมพันธ์กับอาณาเขตที่ติดตัวมา

มนุษย์ที่แสดงออกถึงลักษณะการติดต่อสื่อสารบนความสัมพันธ์ทางพื้นที่รูปแบบหนึ่งด้วย หรือที่เรียกว่าระยะห่างระหว่างบุคคล ระยะห่างระหว่างบุคคลสามารถจำแนกได้ 4 ระยะ คือ 1) ระยะใกล้ชิด (intimate distance) เป็นระยะที่สื่อสารกันอย่างใกล้ชิด มีความสนิทสนม สามารถสัมผัสใกล้ชิดกัน มีระยะความสัมพันธ์อยู่ประมาณ 0-15 เซนติเมตร เช่น ระยะของความสัมพันธ์ที่แสดงถึงความรักในครอบครัว เป็นต้น 2) ระยะส่วนบุคคล (personal distance) เป็นระยะของการสื่อสารที่ขยับออกมาจากระยะใกล้ชิด โดยมีระยะความสัมพันธ์อยู่ประมาณ 1-2 ฟุต เช่น ระยะความสัมพันธ์ของกลุ่มเพื่อน คนที่สนิทแต่ไม่สนิทเท่ากับระยะใกล้ชิด 3) ระยะทางสังคม (social distance) เป็นระยะที่ถัดมาจากระยะส่วนบุคคล มีการสื่อสารเป็นภาษาทางการมากขึ้น การกระทำอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางสังคม ระยะความสัมพันธ์อยู่ประมาณ 7-12 ฟุต และ 4) ระยะสาธารณะ (public distance) เป็นระยะที่กว้างที่สุด แต่เป็นทางการมากที่สุด ระยะความสัมพันธ์อยู่ประมาณ 12-25 ฟุต (Hall, 1966: 113-125)

ฉะนั้นธรรมชาติของมนุษย์ได้บ่งบอกว่า ถึงแม้มนุษย์จะโหยหาสังคม เป็นสัตว์สังคม แต่ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ตลอดเวลา มนุษย์จึงมีพื้นที่ที่สงวนไว้เฉพาะตนเองในช่วงเวลาหนึ่ง และไปปฏิสัมพันธ์กับผู้คน / สังคมในช่วงเวลาหนึ่งเช่นกัน ทั้งนี้พื้นที่ดังกล่าวได้ถูกแบ่งและกำหนดอย่างหลวม ๆ ถึงความสมดุลระหว่างกัน เช่น ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ มนุษย์ใช้พื้นที่ส่วนตัวเพื่อพักผ่อนร่างกาย (บ้าน) และใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกันในการประกอบอาชีพ (สถานที่ทำงาน) ซึ่งหากการใช้พื้นที่ดังกล่าวไม่สมดุล ส่งผลให้มนุษย์เกิดความเครียด อึดอัด นำไปสู่การปรับตัวเพื่อสร้างสมดุลทางเวลากับพื้นที่ให้สอดคล้องกัน เป็นต้น ทั้งอาณาเขตความสัมพันธ์ที่ติดตัวมนุษย์แต่ละคนมา อาณาเขตการครอบครองของมนุษย์ กอปรกับมโนทัศน์เรื่องพื้นที่และถิ่นที่ ทำให้ผู้เขียนเห็นถึงความเชื่อมโยงกันอย่างน่าสนใจว่า พฤติกรรมเชิงพื้นที่ที่มนุษย์แสดงออกมานั้น เกิดจากธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะวิเคราะห์ในระดับใดก็ตาม ล้วนปรากฏออกมาในลักษณะเดียวกันมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีพื้นที่ส่วนตัว ไว้สำหรับประกอบกิจกรรมเฉพาะ และมีพื้นที่สาธารณะไว้สำหรับพบปะ ติดต่о สื่อสาร ทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน หรือแสดงออกผ่านวาทกรรมสาธารณะ มนุษย์ดำรงอยู่ในพื้นที่ทางกายภาพ (ครอบครองพื้นที่บางส่วนบนโลก) มีการสร้างพื้นที่ทางความคิดควบคู่กันไปด้วย และการปฏิสัมพันธ์ของพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่ทางความคิดได้ประกอบสร้างเป็นพื้นที่ทางสังคมและผลิตสร้างเป็นตัวตนขึ้นมา ระยะห่างระหว่างบุคคล อาณาเขตครอบครอง และความสัมพันธ์ทางพื้นที่ ได้ฉายภาพให้เห็นระบบความสัมพันธ์ที่ผลิตซ้ำถึงลักษณะที่เป็นไปในแต่ละระดับ

ทบทวน มโนทัศน์ของ พื้นที่-ถิ่นที่

ในส่วนนี้ถือเป็นทัศนะหนึ่งของผู้เขียนเท่านั้น อาจถูกตีความตามการรับรู้ของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ผู้เขียนได้ถอยห่างเพื่อย้อนกลับมาตรวจสอบมโนทัศน์ของพื้นที่-ถิ่นที่ บนพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์นั้นมีความปรารถนา พยายามจัดการสิ่งแวดล้อม กำหนดอาณาเขตเพื่อสร้างความปลอดภัยและความมั่นคงให้กับชีวิต ซึ่ง Sluyter (2003) ได้กล่าวว่า มนุษย์นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สิ่งแวดล้อมตลอดเวลาเพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ ประเด็นนี้จึงเป็นข้อกังวลของผู้เขียนถึงการทำความเข้าใจต่อ มโนทัศน์ของพื้นที่-ถิ่นที่ที่คลาดเคลื่อนไป มนุษย์มักอาศัยความคุ้นชิน การอ้างการครอบครองพื้นที่เป็นครั้งแรก การใช้ระยะเวลาที่

นานกว่า หรือใช้ประสบการณ์ร่วม เพื่ออ้างความชอบธรรมในการเข้าถึงพื้นที่ ทั้งนี้ได้อาศัยการประเมินค่าโดยอาศัยตนเองเป็นหลัก และพยายามอ้างสิทธิ์ครอบครองพื้นที่นั้น แต่หากจะอ้างถึงรากเหง้า/ความแท้ ก็คงเกิดปัญหาตามมาเช่นกัน เพราะสิ่งเหล่านี้ก็ถูกประกอบสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา (Harvey, 1993) มโนทัศน์ของถิ่นที่ได้ถูกผนวกแฝงเข้าไปกับการสร้างตำแหน่งแห่งที่ให้กับตนเอง (การสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง) บนพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์ จริง ๆ แล้วมีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์วิทยาที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ (โลก) อย่างแนบแน่นจนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้นั่นคือปฏิบัติการของความปรารถนาของมนุษย์ที่แยบยล ไม่ว่าจะเป็นการสร้างมายาคติพื้นฐานถึงรากเหง้าและการเป็นชาติกำเนิดเดียวกัน การสร้างความคิดเรื่องชาติพันธุ์ที่บริสุทธิ์ (เชื่อว่าตนเองเหนือกว่าคนอื่น) ฯลฯ มนุษย์มีสัญชาตญาณของการประกาศอาณาเขตครอบงำ นำไปสู่ประเด็นที่น่าขบคิดว่า หากพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่สาธารณะที่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ โดยอยู่บนพื้นฐานการรับรู้ถึงการเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันในโลก สัญชาตญาณแบบนี้จึงสร้างปัญหาให้กับโลกเช่นกัน ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าการปฏิบัติของโลกที่ดำรงอยู่ได้ ก็ยังคงดำเนินต่อไป โลกอาจไม่ได้มีปัญหาคือปัญหาที่ว่านี่คือมนุษย์และความเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง

บทสรุป

เพราะมนุษย์มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อน การศึกษาแบบปฏิฐานนิยมไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนโลกกับมนุษย์ได้อย่างที่ควรจะเป็น มนุษย์และพื้นที่ (โลก) นั้นอยู่ในสถานะของการกลายเป็น (state of becoming) อยู่ตลอดเวลา มีการผสมผสานร่วมกันอย่างแนบแน่น การมองแบบแยกออกจากกันทั้งที่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อนนำมาซึ่งปัญหาที่ตามมา ฉะนั้นวิธีการทางภูมิศาสตร์มนุษย์นิยมจึงเป็นหนทางหนึ่งที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอเพื่อให้มนุษย์หันกลับมาตรวจสอบตนเอง ผ่านมโนทัศน์ของพื้นที่-ถิ่นที่ บนความเป็นโลกใบเดียวกัน ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละพื้นที่แต่ละสังคมมีมุมมองต่อพื้นที่ในฐานะอะไร หรือบริบทไหน ดังนั้นมนุษย์ต้อง “ทำความเข้าใจ” มากกว่าการ “มองหา” บทความชิ้นนี้ถือเป็นทัศนะหนึ่งของผู้เขียน อาจมิได้ครอบคลุมหรืออธิบายอย่างชัดเจนในหลายประเด็น แต่ถึงกระนั้นผู้เขียนหวังว่าจะทำให้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ต่อพื้นที่-ถิ่นที่ มากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2549). *แนวความคิดใหม่ทางภูมิศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อปปี.

ชยา วรธนะภูติ. (2557). “ทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพสำหรับนักภูมิศาสตร์ที่มองโลกแบบหอยทาก.”

ใน *งานวิจัยทางภูมิศาสตร์ (RESEARCH IN GEOGRAPHY)*, (42-55). เชียงใหม่:

ลืออินดีไซน์เวิร์ค.

นโรตม์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. (2558). “ภูมิศาสตร์มนุษย์: เหลียวหลังและมองไปข้างหน้า.” ใน *ทิศทางอนาคต*

ภูมิศาสตร์ไทย (Thai Geography Moves Forward), (277-284). กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนา

คุณภาพวิชาการ (พว.).

ปิ่นตบูน พงศ์สถาพร. (2558). “พื้นที่แห่งทัศนียภาพที่บิดเบือนในสถาปัตยกรรม.” *Veridian E-Journal*,

Silpakorn University ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (เดือนมกราคม – เมษายน) : 1419-1431.

พุทธิกันต์ สมมาตย์. (2554). “การสร้างสภาพเป็นส่วนตัวในพื้นที่สาธารณะ.” **Veridian E-Journal,**

Silpakorn University ปีที่ 4, ฉบับที่ 1 (เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม) : 95-118.

มนัส สุวรรณ. (2554). กาล และ เทศะกับพฤติกรรมเชิงพื้นที่ของมนุษย์. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**, 36(3), 343-360.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2549). **พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม: มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วสวัตดี วงศ์พันธุ์เศรษฐ์. (2559). “ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพสำหรับนักการศึกษาที่มีโลกทัศน์แบบหอยทาก.”

Veridian E-Journal, Silpakorn University ปีที่ 9, ฉบับที่ 1 (เดือนมกราคม – เมษายน) : 1080-1089.

สิทธิโชค วรานุสันติกุล. (2547). **จิตวิทยาสังคม: ทฤษฎีและการประยุกต์.** กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.

สุรางค์ ไคว์ตระกูล. (2556). **จิตวิทยาการศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาต่างประเทศ

Hall, Edward Twitchell. (1966). **The hidden dimension.** New York: Doubleday.

Harvey, David. (1993). “From space to place and back again.” In **Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change.** Edited by Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, G. and Tickner, L. London: Routledge.

Ingold, Tim. (2011). **Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description.** Abingdon: Routledge.

Latour, Bruno. (1988). **Science in action: How to follow scientists and engineers through society.** Cambridge: Harvard University Press.

_____. (1993). **We have never been modern.** London: Prentice Hall.

Lefebvre, Henri. (1991). **The Production of Space.** Malden: Blackwell.

Norberg-Schulz, Christian. (1980). **Genius loci: towards a phenomenology of architecture.** New York: Rizzoli.

Sluyter, Andrew. (2003). “Neo-Environmental Determinism, Intellectual Damage Control, and Nature/Society Science”. **Antipode.** 35(4): 813-817.

Thrift, Nigel. (1997). “The still point: resistance, embodiment and dance.” In **Geographies of Resistance.** Edited by Pile, Steve and Michael Keith. London: Routledge.

_____. (2009). "Space: The Fundamental Stuff of Human Geography". In **Key Concepts in Geography** (2nd edition). Edited by S. Holloway, S.P. Rice, G. Valentine, & N. Clifford. London: Sage.

Tuan, Yi-Fu. (1990). **Topophilia: A study of Environmental Perception, Attitudes, and Values**. New York: Columbia University Press.

_____. (2001). **Space and Place: The Perspective of Experience**. (8th ed). Minnesota: University of Minnesota Press.

Retract